

УДК: 821.111:7.038.6

Олена Тереховська

КОНФЛІКТ ОБИВАТЕЛІВ І ТВОРЦІВ У РОМАНІ ДЖ. ФАУЛЗА «КОЛЕКЦІОНЕР»: ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація

У статті йдеться про протистояння двох світів – світу обивателів і творців у романі англійського письменника-постмодерніста Дж. Фаулза «Колекціонер».

Метою даного дослідження є довести, що конфлікт обивателів-споживачів і творців-ентузіастів є однією з головних тем роману «Колекціонер», а також акцентувати увагу на прихованих закликах і застереженнях письменника про необхідність захисту вразливого світу творців від зовні правильного, а по суті механістичного світу споживачів. У межах теми здійснено спробу узагальнити й адаптувати науково-теоретичний матеріал з цієї проблеми для студентів-філологів.

Дослідницька методика полягає в екстраполяції методу «практичної критики» (А.А. Річардс, С. Джонсон, М. Арнольд, Т.С. Еліот, Ф.Р. Лівіс) на художній текст роману Дж. Фаулза «Колекціонер». Передбачається прочитання тексту у відповідності до моральних критеріїв сучасного суспільства, аналіз проблематики роману та з'ясування моральних настанов, які містяться в творі письменника.

Доведено, що Дж. Фаулз у романі «Колекціонер» змалював два протилежних світи – обивателів і творців. Світ творців-ентузіастів символізує повноцінне життя з усім багатством ідей, емоцій, суперечливих і складних почуттів, властивих людині пошуку, а світ обивателів-споживачів уособлює тьмяну імітацію справжнього життя, «механізоване» існування, у якому відсутні творчі імпульси, творча ініціатива. З'ясовано, що героїня роману Міранда уособлює світ творців, вона є людиною пошуку, живе, захлинаючись емоціями й відчуттями, інтуїтивно усвідомлюючи, що в цьому і є сенс

життя. У свою чергу, образ Клегга є втіленням світу обивателів. Він є амбітним, обмеженим тираном, сповненим прихованої злоби й ненависті до тих, хто духовно багатший і розумніший його. У романі показано вразливість і незахищеність світу краси й культури, а основна проблематика твору полягає в протистоянні любові й ненависті, добра і зла, творчого живого начала і зашкарублого, приземленого існування.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їхнього використання при подальшому вивченні літературної спадщини Дж. Фаулза, а також при підготовці студентів-філологів до практичних і семінарських занять.

Ключові слова: метод «практичної критики», гуманізм, творчі-ентузіаста, обивателі-споживачі, англійський постмодернізм, Дж. Фаулз.

Аннотация

В статье речь идет о противостоянии двух миров – мира обывателей и созидателей в романе английского писателя-постмодерниста Дж. Фаулза «Коллекционер».

Целью данного исследования является доказать, что конфликт обывателей-потребителей и созидателей-энтузиастов является одной из главных тем романа «Коллекционер», а также акцентировать внимание на скрытых призывах и предостережениях писателя о необходимости защиты уязвимого мира созидателей от внешне правильного, но по сути механистического мира обывателей. В рамках темы мы предприняли попытку обобщить и адаптировать научно-теоретический материал по данной проблеме для студентов-филологов.

Исследовательская методика заключается в экстраполяции метода «практической критики» (А.А. Ричардс, С. Джонсон, М. Арнольд, Т.С. Элиот, Ф.Р. Ливис) на художественный текст романа Дж. Фаулза «Коллекционер». Предполагается прочтение текста в сопоставлении наличествующих в нем нравственных установок с моральными критериями современного общества, и анализ проблематики романа с целью уяснения моральных наставлений, содержащихся в произведении писателя.

Доказано, что Дж. Фаулз в романе «Коллекционер» обрисовал два противоположных мира – обывателей и созидателей. Мир творцов-энтузиастов символизирует полноценную жизнь со всем богатством идей, эмоций, противоречивых и сложных чувств, присущих человеку поиска, а мир обывателей-потребителей олицетворяет тусклую имитацию настоящей жизни, «механистическое» существование, в котором нет творческих импульсов, творческой инициативы. Выяснено, что героиня романа Миранда олицетворяет мир созидателей, она является человеком поиска, живет, захлебываясь эмоциями и ощущениями, интуитивно осознавая, что в этом и есть смысл жизни. В свою очередь, образ Клегга воплощает в себе мир обывателей. Он амбициозный, ограниченный тиран, полный скрытой злобы и ненависти к тем, кто духовно богаче и умнее его. В романе показана уязвимость мира красоты и культуры, а основная проблематика произведения заключается в противостоянии любви и ненависти, добра и зла, творческого живого начала и заскорузлого, приземленного существования.

Практическое значение результатов исследования заключается в возможности их использования при дальнейшем изучении литературного наследия Дж. Фаулза, а также при подготовке студентов-филологов к практическим и семинарским занятиям.

Ключевые слова: метод «практической критики», гуманизм, созидатели-энтузиасты, обыватели-потребители, английский постмодернизм, Дж. Фаулз.

Abstract

The article deals with the confrontation of two worlds – the world of ordinary people and creators in the novel “The Collector” by the English writer-postmodernist J. Fowles.

The aim of this study is to prove that the conflict between consumers and enthusiastic creators is one of the main themes of the novel «Collector», as well as to emphasize the writer’s hidden appeals and warnings about the need to protect the vulnerable and vulnerable world of creators from the external correct and mechanistic world of consumers. Within the topic, it is

important to generalize and adapt scientific and theoretical material on this issue for students of philology.

The research technique consists in extrapolating the method of «practical criticism» (A.A. Richards, S. Johnson, M. Arnold, T.S. Eliot, F.R. Lewis) to the literary text of J. Fowles' novel «The Collector». In particular, it is assumed to read the text in accordance with the moral criteria and analyze the problems of content (clarification of the moral guidelines of the author).

It is proved that J. Fowles in the novel «The Collector» depicted two opposite worlds – ordinary people and creators. The world of creative enthusiasts symbolizes a full life with all the richness of ideas, emotions, contradictory and complex feelings inherent in human search, and the world of ordinary people embodies a dim imitation of real life, “mechanized” existence, in which there are no creative impulses, creative initiative. Miranda is found to represent the world of creators, she is a man of search, she lives, choking on emotions and feelings, intuitively realizing that this is the meaning of life. Clegg summarizes the world of the townspeople. He is an ambitious, limited tyrant, full of hidden malice and hatred for those who are spiritually richer and smarter. At the same time, the writer showed the vulnerability and insecurity of the world of beauty and culture, recalling the eternity of the confrontation of love and hate, good and evil, creative living beginnings and hard, mundane existence.

The practical significance of the research results lies in the possibility of their use in the further study of the literary heritage of J. Fowles, as well as in the preparation of students of philology for practical and seminar classes.

Key words: method of “practical criticism”, humanism, enthusiasts, citizens-consumers, English postmodernism, J. Fowles.

Вступ

Роман «Колекціонер» (1963) – це літературний дебют англійського письменника-постмодерніста Джона Роберта Фаулза, але, як виявилось, проблеми, які порушує письменник у цьому творі, наскрізно проходять через усю його творчість, що переконливо доводить, з одного боку, цілісність і міцність його життєвої і творчої позиції, а з іншого – тверду переконливість у її, так би мовити,

людській правильності і життєвій перспективності. Йдеться про гуманізм як константний стержень його творчості. Як він сам зізнається в одному інтерв'ю: «Я – гуманіст номер один. Я верю в гуманізм <...> Его очень трудно обосновать, как и невозможно строить какую-либо практическую политику на том, что ты – гуманист. И тем не менее я им остаюсь» (Бушманова, 1994).

Власне в контексті філософії гуманізму письменник, услід за своїм німецьким попередником Е.А. Гофманом, поділив людей на два типи – обивателів і творців («філістерів» і «ентузіастів» за Гофманом). Актуальність дослідження зумовлена тим, що не дивлячись на чималу кількість наукових праць, присвячених особистості Дж. Фаулза (В.В. Івашева, 1979; Н. Бушманова, 1994), його інтелектуальній прозі (И.В. Арнольд, Н.Я. Дьяконова, 1985; Н.Ю. Жлуктенко, 1993; С. Павличко, 2001) або постмодерністським експериментам письменника (О. Сачик, 1997, 1999), обраний аспект аналізу – протистояння обивателів і творців – заслуговує окремої уваги. Метою даного дослідження є довести, що конфлікт обивателів і творців є однією з головних тем роману «Колекціонер», а також акцентувати увагу на прихованих закликах і застереженнях письменника про необхідність захисту вразливого і незахищеного світу творців від зовні правильного і механістичного світу обивателів-споживачів.

Методологія і методи дослідження

Дослідницька методика полягає в екстраполяції методу «практичної критики» (А.А. Річардс, С. Джонсон, М. Арнольд, Т.С. Еліот, Ф.Р. Лівіс) на художній текст роману Дж. Фаулза «Колекціонер». Передбачається прочитання тексту у відповідності до моральних критеріїв сучасного суспільства, аналіз проблематики роману та з'ясування моральних настанов, які містяться в творі письменника.

Результати та дискусії

Творчість Джона Роберта Фаулза (1926-2005) цілком віддзеркалює стан англійської літератури другої половини ХХ століття – «протистояння двох різних менталітетів – менталітету,

створеного віковою традицією, і менталітету, що тільки формувався й виникав на основі неординарної культури ХХ ст., яка ґрунтувалася на поліфонії й експериментаторстві» (Давиденко, 2008). Будучи консерватором за своїми естетичними принципами, Дж. Фаулз високо цінував реалістичне мистецтво, акцентуючи на «незнищенній вартості його зв'язку із життям», однак у власній літературній творчості органічно поєднував класичні традиції зі «сміливими художніми експериментами» (Давиденко, 2008). Його твори, попри розмаїття тем і образів, об'єднані провідною проблемою: формування самосвідомості людини як необхідної умови для досягнення свободи. «Потребность самосознания – человеческого, национального, художественного – направляет поиски писателя, придает внутреннее напряжение его произведениям, которые строятся как «преодоление» – «преодоление в человеке архаичного, звериного начала», преодоление груза инерции, будь то традиционализм или экспериментаторство» (Саруханян, 1987). Наріжним каменем світоглядних і творчих позицій письменника став гуманізм: «Неущербное развитие человека в естественном диалоге с природой и социумом, воспитание просвещенного и свободного ума – эти идеи Фаулза явно гуманистического свойства» (Бушманова, 1994). Фаулз був переконаний, що саме література має сприяти духовному вдосконаленню людини, саме література очищує й формує людську свідомість. Людина, яка читає, – це людина, яка мислить, вона здатна до самоаналізу, вона зіставляє й порівнює, самостійно оцінює й робить висновки, і, відповідно, сама вибудовує свій життєвий шлях, розставляючи в ньому пріоритети. Здатність самостійно мислити, мати власну позицію, вміти її захищати – це ознаки вільної творчої особистості, яка сміливо крокує життям. Вона випромінює творчу енергію, наповнює світ ідеями добра й любові. Саме такий тип людини змальовує Фаулз у своєму першому романі «Колекціонер» (1963) в образі головної героїні Міранди Грей. Молода, жива, з бентежною душею, допитлива, вона тільки починає жити і відкривати для себе світ в усьому його розмаїтті. Вона прагне осягнути його красу через мистецтво живопису й музику, через живе

спілкування, подорожі, через перше кохання. Вона вміє щиро радіти сонячним променям, співу пташок, свіжості дощу, глибоко відчувати красу напівтонів, ліній і вигинів на мистецьких полотнах Гойя, Пікассо, Матісса, дослуховуватись до гармонії звуків у музиці Моцарта й Баха. Міранда читає Шекспіра, Джейн Остін, Селінджера, відкриваючи для себе через світ літератури складність, суперечливість і водночас багатство світу реального. Вона зіставляє себе з літературними героями (з Еммою Вудхауз, Холденом Колфілдом), переміщує їх у просторі і часі, намагається в літературних творах знайти аналогії зі своїми життєвими ситуаціями. Це дозволяє їй глибше і яскравіше бачити світ, приймати й любити його таким, яким він є, без прикрас. Світ цікавить її, вона прагне насолодитися його красою, надихатися його повітрям, ніби відчуває, що її час обмежений. Як пізніше стає зрозуміло, її час дійсно був обмеженим: так безглуздо, жорстоко й несправедливо вчинила з нею доля.

Її антагоніст – Фредерік Клегг, в образі якого Фаулз зобразив інший тип людей, абсолютно протилежний Мірандиному. Це обмежена, закомплексована, водночас зважена і поміркована особистість. У нього немає друзів, коло його інтересів вузьке й одноманітне. Він не здатен бачити різнобарвність і красу світу, не спроможний любити, тому що його душа мертва. Вихований у затхлій атмосфері дріб'язкового побуту і міщанського обивательства, він не міг стати іншим. Усі його радощі зводились до кількох поїздок із дядьком на риболовлю, під час яких він займався полюванням на метеликів, яких засушував і збирав. Із часом колекціонування мертвих метеликів стало головним його хобі. Свою колекцію він знав достеменно. Міг годинами розповідати про особливості забарвлення адмірала або махаона, про специфіку кліматичної зони і ландшафту проживання окремих аберацій, його метелики були гарно підібрані й красиво укладені, втім вони були мертвими, вони були його жертвами, так само як і Міранда, яку він зробив своєю полонянкою. Клегга вабить мертва краса, тому що з нею простіше, під неї не треба підлаштовуватись, для розуміння її та спілкування з нею не треба над собою працювати, вона не вимагає духовного

та інтелектуального напруження. Мертвою красою достатньо просто володіти. Фредеріку Клеггу саме цього і треба – володіти колекцією, частиною якої є дівчина. Для нього любити й володіти – це тотожні поняття. Клегг закоханий, але його почуття дали змогу відчувати порожнечу душі, її обмеженість і беспорядність. Він здатен був любити когось тільки як частину своєї колекції: «Я один из экземпляров коллекции, – пише у щоденнику Міранда. – И когда пытаюсь трепыхать крылышками, чтобы выбиться из ряда вон, он испытывает ко мне глубочайшую ненависть. Надо быть мертвой, наколотой на булавку, всегда одинаковой, всегда красивой, радующей глаз. Он понимает, что отчасти моя красота – результат того, что я живая. Но по-настоящему живая я ему не нужна. Я должна быть живой, но как бы мертвой. Сегодня я почувствовала это с особенной силой» (Фаулз, 2003). Усвідомівши це, Міранда винесла суворий присуд самій ідеї колекціонування: «Коллекционирование – это антижизнь, антиискусство, анти-всё на свете» (Фаулз, 2003). Отже, у романі представлено два абсолютно протилежних світогляди, два кардинально різних світовідчуття – світ художника, який понад усе любить життя, прагне створювати прекрасне і збагачувати цей світ добром, любов'ю, красою – світ Міранди, і світ колекціонера, який має за мету це прекрасне привласнити – світ Фредеріка Клегга, який відчуває «глубочайшее наслаждение тем, что я – в его власти... Ему нужна я, мой вид, моя наружность, а вовсе не мои чувства, мысли, душа, даже и не тело. <...> Ему важно только, что он меня поймал. Словно бабочку. И что я – здесь. <...> Он – коллекционер. Коллекционерство – огромное мертвое ничто, заполняющее все его существо» (Фаулз, 2003).

Якщо життєве кредо Міранди можна узагальнити словами «хочу створювати красу», то життєва позиція Клегга – «хочу цією красою володіти». Джон Фаулз втілює в образах головних героїв два способи ставлення до життя: вільний, креативний, динамічний, безмежний – творчої інтелігенції, та обивательський, побутоцентричний, споживацький, хижий – міщанства. Це протистояння духовності й бездуховності, одвічний антагонізм жертви і ката, любові й ненависті,

життя і смерті. «Полярність Миранды і Клегга очевидна. Она в их именах, подчеркнута ассоциирующихся с Мирандой и Калибаном, ставшими литературными знаками красоты и уродства, искусства и посредственности...<...> Различие между Мирандой и Клеггом заставляет думать о вечной противопоставленности искусства некультуренной почве жизни, абсурдной сопряженности разных начал бытия, а возможно и о факте отстраненности современного искусства от жизни, об избранничестве немногих» (Бушманова, 1994).

Як тут не пригадати Гофмана з його ентузіастами і філістерами... Джон Фаулз на прикладі трагічної історії Міранди показав, що проблема життя і смерті у цій бінарній парадигмі філософії буття є найбільш важливою, тому що світ любові й добра потребує захисту, він вразливий, він не готовий тримати удар, який завдає йому озлоблений і агресивний світ споживачів. І найголовніше: їхня злоба й агресія є інколи ненавмисною, бо обивателі («філістери», за Гофманом) часом навіть не усвідомлюють, що чинять лихо або здійснюють насильство. Так, егоїстичний КлеGG не розуміє протесту Міранди. На його погляд, все необхідне для повноцінного існування у нього в полоні в неї є, тож вона просто капризує й навмисне дратує його. Він впевнений, що у них все добре і вони щасливі: «Казалось, во всем мире есть только двое – она и я. Никто никогда не поймет, как мы были счастливы... то есть, конечно, это я был счастлив...» (Фаулз, 2003). Вочевидь, герой цінує тільки свої почуття. Бажання привласнити дівчину, її картини, її майбутнє все глибше занурює його в атмосферу зла, одержимості, жорстокості. Справедливо зазначає дослідниця А.П.Саруханян: «В рассказе Клегга соединились жестокость и простодушие. Оба качества – результат неразвитости ума и чувств, ущербности физической и духовной» (Саруханян, 1987). І знову варто пригадати Гофмана з його пророчими думками щодо незахищеності світу ентузіастів від насильства злбних тиранів. Він писав про загрозу моральної тиранії, але нова дійсність, нові суспільні стосунки внесли свої корективи. В сучасному світі зло стає більш витонченим, воно маскується, набуваючи нових загрозливих форм. Фредерік КлеGG – приклад

саме такого тирана, замаскованого, зі звичайною зовнішністю, обережною, зовні добродесною поведінкою. У ньому складно одразу побачити тирана. Його тиранія має особливу природу, причому Дж. Фаулз переконаний, що його Клегг – це узагальнення, яке великою мірою віддзеркалює вади суспільного устрою. Клегг, на думку письменника, – це результат духовної хвороби цілого суспільства, корінь якої криється в соціальних проблемах: «Клегг, похититель, совершил зло; но я старался показать, – зазначає письменник, – что это зло в значительной части, а быть может и целиком, является результатом плохого образования, посредственной среды, сиротства: всех тех факторов, над которыми он не волен» (Саруханян, 1987).

Отже, Фредерік Клегг – це типовий представник свого суспільства, його внутрішній світ, його наміри й бажання – не поодинокі явище, це світ багатьох, а цілком ймовірно, і більшості наших сучасників. Показовими щодо цього є думки Міранди з її щоденника: «Я просто заболела, когда думаю о слепом мертвом безразличии, затхлой неповоротливости и консерватизме огромного множества людей у нас в стране. И конечно же, самое отвратительное в них – всепоглощающая злобная зависть» (Фаулз, 2003). Вочевидь, «роман “Колекціонер” відтворив протистояння індивіда духу соціального колективізму» (Давиденко, 2008). Навіть назва твору набуває в цьому аспекті особливого значення: колекціонер – слово англійської етимології, в його основі два латинські корені – «поєднувати» і «бути співучасником». Отже, «потяг до колекціонування – це відповідно загальнолюдський процес, у якому всі були співучасниками, – справедливо зазначає Г. Давиденко. – Протистояння між Мірандою і її викрадачем Клеггом – це протистояння між довершеністю, досконалістю тих, хто своєю геніальністю кидав виклик натовпу, та буденністю, сірістю, нікчемністю, посередністю й іншими атрибутами «приземленого існування» (Давиденко, 2008). Із щоденника Міранди: «Я настолько выше его. <...> Конечно, все дело в воспитании, в образовании, в моей частной школе... Он – воплощенное уродство. <...> Он слеп, слеп. Существо из другого мира» (Фаулз, 2003). Ключовими у даній цитаті є останні слова – «істота з іншого світу».

Показово, що з метою підкреслити трагізм ситуації, Дж. Фаулз використовує прийом контрасту, вписуючи образ Міранди в семантичне поле знаків і символів природи як джерела життя, свободи, а образ Клегга – в семантичне поле знаків і символів антижиття, несвободи. «Умирающая художница рисует небо, – справедливо зауважує Н. Бушманова, – а “почвенный” Клегг отпускает зловещую фразу о том, что в подвале дома, где он поселит новую девушку – “попроще Миранды», – он обязательно устроит печку» (Бушманова, 1994). Міранда, помираючи, малює живе синє небо, а живий і сповнений нових планів на майбутнє Клегг знову асоціює себе з мертвим затхлим підвалом...

Висновки

Отже, Джон Фаулз змалював два протилежні світи – обивателів і творців. Міранда уособлює сучасний тип творця-ентузіаста, людину, яка перебуває у безперервному пошуку, прагне втамувати жагу своєї невгамовної допитливості, не боїться експериментувати й помилятися, вона живе, захлинаючись емоціями й відчуттями, інтуїтивно усвідомлюючи, що в цьому і є сенс життя. В образі Клегга змальований сучасний тип обивателя-споживача, злісного тирана-колекціонера, що вміє добре маскуватися, обмеженого, амбітного й егоїстичного.

Дж. Фаулз порушив у своєму романі питання про красу і культуру в сучасному йому суспільстві, розмірковуючи над проблемою, «чи спроможні нові люди не тільки створювати, а й відчувати красу, чи не призведе їхнє панування до руйнації та остаточної втрати цього поняття» (Давиденко, 2008). Водночас письменник показав вразливість і незахищеність світу краси, нагадуючи читачеві про одвічність протистояння любові і ненависті, добра і зла, творчого живого начала і зашкарублого, приземленого існування.

Перспективи подальших досліджень полягають у застосуванні методу практичної критики при здійсненні аналізу інших творів Дж. Фаулза з метою висвітлення теми гуманізму як наскрізної у творчості письменника.

Література

- Бушманова, Н. (1994). Дерево и чайки в открытом окне: Беседы с Джоном Фаулзом. *Вопросы литературы*. Вып. I. 165–208.
- Давиденко, Г.Й. (2008). Джон Роберт Фаулз. *Історія новітньої зарубіжної літератури*. Київ: Центр учбової літератури. 43–51.
- Козлик, І. (2020). *Літературознавчий аналіз художнього тексту/ твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії*. Брно: Vychází pění Středoevropského centra slovanských studií ve spolupráci s Českou asociací slavistů a Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.
- Саруханян, А.П. (1987). Джон Фаулз. *Английская литература. 1945-1980*. Москва: Советский писатель.
- Фаулз, Дж. (2003). *Коллекционер. Подруга французского лейтенанта: Романы*: [пер. с англ.]. Москва: ООО «Издательство АСТ».

References

- Bushmanova, N. (1994). Derevo i чайki v otkryitom okne: Besedy s Djonom Faulzom. *Voprosyi literaturyiu*. Vyip. I. 165–208 [in Russian].
- Davydenko, H.Y. (2008). Dzhon Robert Faulz. *History of new foreign literature* [Istoriya novitn'oyi zarubizhnoyi literatury]. Kiev: Tsentr uchbovoyi literatury, 43–51 [in Ukrainian].
- Faulz, Dj. (2003). *Kollektsioner. Podruga frantsuzskogo leytenanta: Romanyi*: [per. s angl.] Moskva: ООО «Izdatelstvo AST» [in Russian].
- Kozlyk I. (2020). *Literaturoznavchyi analiz khudozhnoho tekstu/tvoru v umovakh suchasnoi mizhnaukovoi ta mizhhaluzevoi vzaiemodii*. Brno [in Ukrainian].
- Saruhanyan A. P., (1987). Djon Faulz. *Angliyskaya literatura. 1945–1980*. Moskva. 317–330 [in Russian].

Рукопис статті отримано 26 лютого 2021 року

Рукопис затверджено до публікації 28 квітня 2021 року

Інформація про автора

Тереховська Олена Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; вулиця Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76000, Україна; e-mail: olena.terekhovska@pnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-1915-5649>